

موارد آن پرداخته است. از آنجا که مارتینه بیشتر مثالهای آوایی خود را از زبان فرانسه عرضه کرده است، دکتر میلانیا در این بخش مثالهایی از زبان فارسی به مناسبت دو مورد یادآور شده است که برای خوانندگان، بویژه دانشجویان رشته زبان‌شناسی راهنمای مناسبی بشمار میرود.

مثالهایی که در بخش واکه‌های بینابین از زبان فارسی و ترکی آذری یادآور شده است، مکمل توضیحات متن کتاب محسوب میشود. در تحشیه همین بخش از کتاب مقایسه بعضی همخوانها مانند تلفظ فرانسه لهجه پاریس /r/ و شباهت آن با غ یا ق در فارسی و یا عدم اعتبار دمش در همخوانهای /p, t, k/ فارسی یا توصیف تلفظ همخوانهای چ و ج در لهجه تهران و مقایسه آن با تلفظ آن در لهجه اصفهان و آذری از نمونه‌های توضیحات تکمیلی مترجم بشمار می‌آید.

فصل سوم کتاب نیز به تجزیه واجی اختصاص دارد که شامل افزوده‌ها و مثالهایی از مترجم محترم است که در زیرنویس صفحات آن به تفاوت تلفظ غ و ق در عربی و فارسی و کشش واکه‌ها و درجات گشودگی و گونه لهجه‌ها و خشی شدن بعضی تقابلهای واجی در زبان فارسی بین /g/ و /k/ در کلمات اشک و اشگ پرداخته است. حتی در بعضی موارد که مورد اختلاف زبان‌شناسان است، مترجم بصراحت بطور مستدل نظر خود را مطرح کرده است. بطور مثال در زیرنویس صفحه ۱۱۲ کتاب، مترجم بصراحت بیان می‌دارد که: «بود و نبود همزه آغازین هیچگونه واژه تازه‌ای نمی‌سازد، یعنی اگر کسی کلمه ایل را بدون همزه آغازین تلفظ کند، شاید نمودار لهجه‌ای خاص باشد، ولی واژه دیگری جز ایل نخواهد بود. در حقیقت تمام واکه‌های فارسی به تنهایی یا در آغاز واژه با چاکنای بسته تلفظ میشوند و این جزئی از ماهیت آوایی آنهاست و فارسی زبان در این بافت امکان انتخاب دیگری ندارد.» مترجم در پایان بحث نتیجه می‌گیرد که همزه یا ع در آغاز کلمه در فارسی نقش تمایز دهنده ندارد و نباید واج‌نویسی شود و سپس ادامه میدهد که همزه یا ع حتی در میان و پایان واژه بعنوان واجی تمایز دهنده در فارسی گفتاری رو به نابودی است، ولی در میان دو واکه بعنوان همخوان میانجی از نقش تباین دهنده برخوردار است.

در تأیید نظر دکتر میلانیا، این بنده حدود سی سال پیش بهنگام ضبط و تجزیه واج‌های زبان فارسی با دستگاه طیف‌نگار صوتی (Sound Spectrograph) ملاحظه نمودم که واکه‌های آغازی زبان فارسی بانوعی بست چاکنایی شروع می‌شود که جزو خصایص صوتی واکه‌های آغازی محسوب می‌شود و به‌طور نسبی حدود ۰/۰۲ ثانیه امتداد حاصل می‌کند.

نویسنده کتاب، پروفیسور آندره مارتینه زبان‌شناس برجسته فرانسوی که دهها کتاب و مقاله در زمینه زبان‌شناسی نوشته است، علاوه بر کتاب مبانی زبان‌شناسی عمومی که مورد بحث است، آثار ارزشمندی چون، آواشناسی نقشگرای (۱۹۴۹)، تواز دگرگونیهای آوایی (۱۹۵۵)، دیدگاه نقشگرای زبان (۱۹۶۲) و از استپ‌ها تا اقیانوس‌ها (۱۹۸۸) تألیف کرده است. بجز کتاب اخیرالذکر که بیشتر در زمینه زبانهای هند و اروپایی است، بقیه آثار سابق‌الذکر او در زمینه زبان‌شناسی عمومی تألیف شده است.

کتاب مبانی زبان‌شناسی او که در واقع یکی از آثار شاخص این رشته بشمار میرود، تاکنون به زبانهای مختلف چون: روسی، آلمانی، انگلیسی، پرتغالی، اسپانیایی، ایتالیایی، ژاپنی، ویتنامی، لهستانی، ترکی، عربی، یونانی، ایسلندی، رومانیایی، کره‌ای، چینی، آلبانیایی، اندونزیایی ترجمه شده و ترجمه فارسی آن نیز برای اولین بار توسط مترجم فاضل آن انجام شده است.

پروفیسور آندره مارتینه، خود در مکتب پراگ پرورش یافته بود و نظرات نقشگرایانه دو تن از بنیانگذاران مکتب زبان‌شناسی پراگ: نیکلای تروبتسکوی و رومن یاکوبسن را توسعه و عمق بخشید. مارتینه با آنکه پژوهشهای خود را در جوانی از مکتب پراگ آغاز کرده بود، معهدا معتقد بود که صرفاً نباید به توصیف ساده و روایت پدیده‌های زبان بسنده کرد، بلکه باید به یافتن علت پدیده‌ها و تفسیر آنها پرداخت و در پژوهشهای زبانی «علت‌گرایی» را نیز در نظر داشت. مترجم کتاب که سالها کتاب مورد نظر را در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترای رشته زبان‌شناسی تدریس کرده، نخستین دانشجوی ایرانی پروفیسور مارتینه است که با آموزش و نگرش زبان‌شناختی او آشنایی نزدیک دارد و با عنایت به این پشتوانه علمی، به ترجمه کتاب مذکور دست بازیده است.

کتاب مبانی زبان‌شناسی عمومی با هدف بررسی و توصیف زمینه‌های کاربرد و کاربرد و تحول زبان تألیف شده است. متن اصلی کتاب به زبان فرانسه نخست در سال ۱۹۶۰ و سپس در ۱۹۸۰ و ۱۹۹۱ با پی‌افزوده‌هایی به چاپ رسید که در ترجمه فارسی آن آخرین اصلاحات و افزوده‌های مارتینه نیز منظور شده است. فصل اول کتاب مذکور به معرفی رشته زبان‌شناسی و محدوده آن پرداخته است و به مسائلی چون، زبان برگردان واقعیت نیست و عدم تطابق ویژگیهای آوایی یک زبان با زبان دیگر و تجزیه دوگانه بایدید نقش‌گرایانه نگریسته است. فصل دوم بیشتر به توصیف زبانها و مسائل همزمانی و در زمانی و بویژه به مسئله اعتبار (pertinence در فرانسه و relevance در انگلیسی) در مکتب نقشگرای پرداخته است و در بحث آواشناسی (واکه‌ها و همخوان‌ها) و شیوه و محل اجرای واج‌ها به توصیف

● مبانی زبانشناسی عمومی (اصول و روشهای
زبانشناسی نقشگرا)

● آندره مارتینه

● دکتر سلسان سپینا

● دکتر هرمز میلانین

● انتشارات هرمس، چاپ اول، ۱۳۸۰

چاپ رسیده بود. پروفور رضا خود یکی از پایه گذاران آن نظریه بشمار می آید. در این بخش از پژوهشهای زبانشناسی در آن سالها، نظریه ریاضی مخابرات از پروفور شانون (C.E. Shannon) و نظریه اطلاع و روانشناسی زبان از پروفور مندلبروت (B. Mandelbrot) با توجه به قوانین زیف (G.K. Zipf) و تحلیل آن مورد بحث و آموزش در دانشگاههای معتبر آمریکا قرار گرفت. اگرچه نظریه اطلاع و کاربرد آن در مخابرات، ابتدا مورد استفاده ارتباطات مخابراتی راه دور بود و اهدافی را برای تأمین حداکثر بهره برداری از کانال مخابراتی دنبال میکرد، ولی بزودی با به میدان آمدن محاسبه بسامد و احتمال وقوع واجها و تکواژها و واژگان، نحو و سطح معنا و خط، فایده حشو در بافت زبانی و غیر زبانی و نیز محاسبه طول زنجیره و بسامد و حتی الامکان استفاده از آن نظریه در زبان شعر، ترکیبات بدیع، تشبیهات و استعارات آن، نظریه اطلاع در زبانشناسی نیز کاربرد وسیعی یافت. در مقاله «گوهری در صدف خویش» از کتاب برگزیده آثار علمی و ادبی فضل الله رضا (ارچ نامه) چاپ دانشگاه صنعتی شریف ۱۳۷۸، این بنده به فضل تقدم پروفور مارتینه در مطرح ساختن و استفاده از نظریه اطلاع، اشاراتی بمان آوردم.

با آنکه تاکنون چند دهه از تألیف مبانی زبانشناسی عمومی سپری شده است، هنوز مباحث اصولی آن برای تدریس در رشته زبانشناسی در مقاطع تحصیلات دانشگاهی از مزیت ویژه ای برخوردار است. آقای دکتر هرمز میلانین دشواری ترجمه مضامین علمی کتاب مذکور و مثالهای آن را که بیشتر از زبان فرانسه است با آشنائی دیرینی که با پروفور مارتینه داشتند و با واجد بودن شم زبانشناسی دقیق خود با ارائه مثالهای مناسبی از زبان فارسی جبران کرده اند. همانگونه که خود در مقدمه مترجم یادآور شده اند، برگردان فارسی آن کتاب را میتوانیم در واقع به تعبیری ترجمه و تحشیه بحساب آوریم. دقت در حد وسواس مترجم محترم در تعیین معادلهای فارسی مناسب برای اصطلاحات زبانشناسی یکی دیگر از امتیازات ترجمه کتاب مذکور بشمار می آید. نکته دیگری که در نوشتار متن ترجمه ملاحظه میشود استقلال مترجم در انتخاب شیوه املاء کتاب است که با استفاده از صورتهای املائی که از نظر آماری دست بالا را دارد از شیوه معمول املاء فارسی تبعیت کرده اند و از بدعتهای من در آوردهی مورد استفاده اکثر ویرایشگران پرهیز داشته اند. علاوه بر آن از بکارگیری اطلاعات خود در فن آوری رایانه برای حروفنگاری کتاب بوضع موجه و پسندیده حسن استفاده کرده اند.

در آزمایشهای دوره بعد که در حدود ده سال قبل مجدداً بر واجهای زبان فارسی انجام دادم، ملاحظه کردم که شدت این بست در مقاطع سنی مختلف یکسان نیست. در بافتهای گفتاری گویندگان مقاطع سنی مختلف از نوجوانی تا میانالی انجام دادم، ملاحظه کردم که این بست چاکنایی در واژههای آغازی زبان فارسی در سنین جوانی دارای وضوح و عرضه مشخصی است، ولی از میانالی بعد بتدریج در اکثر موارد شدت بست خود را از دست میدهد و به غلت ضعیفی تبدیل میشود. در طیف نگاشته هائی که نگارنده حدود سی سال پیش از گفتار خود تهیه کرده بودم، بست چاکنایی آغاز واژهها بوضوح دیده میشد، در مقایسه با طیف نگاشته هائی که در دهه اخیر از گفتار خود تهیه کرده ام، تغییرات محسوس محو شدن صراحت بست مذکور روی طیف نگاشته ملاحظه شد. آزمایشهای نگارنده نشان میدهد که بست چاکنایی آغاز واژههای فارسی تابع منحنی ادوار سنی گوینده است و بر اثر افزایش سن گوینده، شدت و صراحت انفجار بست مذکور بطرف ویژگی غلت ماندی گرایش حاصل میکند.

نگارنده این مقاله بیش از دو دهه است که در دورههای دانشگاهی کارشناسی ارشد و دکتری زبانشناسی همگانی، متناوباً به تدریس کتاب مبانی زبانشناسی عمومی (ترجمه انگلیسی) پروفور مارتینه اشتغال دارم و در مبادله مقالات و آثار تألیفی در رشته زبانشناسی پروفور مارتینه این بنده را با ارسال آخرین تحقیقات خود مستفیض میداشت.

در مورد بخش نظریه اطلاع در کتاب مبانی زبانشناسی عمومی در سالهای پیرامون ۱۹۶۱ که این بنده در آمریکا به تحصیل و کارآموزی در رشته الکترونیک و مخابرات اشتغال داشتم، «نظریه اطلاع» بحث جدیدی بود که در مهندسی ارتباطات مخابراتی جای خود را باز کرده بود. در همان زمان کتاب نظریه اطلاع تألیف پروفور فضل الله رضا استاد دانشگاه فن آوری ام. آی. تی آمریکا به